

BİTLİS ETNOĞRAFYA MÜZESİNDE BULUNAN DÜZ DOKUMALAR

SULTAN SÖKMEN*

ÖZ

Geleneksel Türk El Sanatlarının zengin örneklerine sahip olan illerimizden birisi de Bitlis'tir. Dokumacılık tarihi eski bir geçmişe sahip olan Bitlis'te el tezgâhlarında yapılan dokumalar genellikle köylerde olmak üzere bazı evlerde ve müzede yerini korumaktadır. Bu çalışmayla, ilgili makamlardan gerekli izinler alınarak Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan 15 adet düz dokuma örneği teknik, renk, desen ve kompozisyon özelliklerine göre incelenmiş, 10 örnek çalışmaya eklenmiştir. Bu çalışmada verilen düz dokumalardan dördü kilim, ikisi cicim, dördü de palazdır. İncelenen kilimlerin hepsinin ilikli kilim olduğu ve yün ile dokunduğu, cicim ve palazların yün ve kıl ile dokundukları görülmüştür. İncelenen düz dokumaların hepsinde siyah rengin, bunun haricinde kırmızı, beyaz, yeşil, pembe ve turuncu renklerin kullanıldığı görülmüştür. Araştırmada müzede bulunan düz dokumaların envanter kaydının tutulmadığı görülmüştür. Araştırma sonucunda, müzede sergileme ve depolama, restorasyon ve konservasyon konularında daha yoğun ve ayrıntılı çalışmaların yapılması gerektiği, müze yetkililerinin bir an önce yöresel düz dokumaların envanter kayıtlarını oluşturmaları, yöresel düz dokumalardan daha fazlasının müzeye kazandırılması, müzede bir etnolog ve tekstil uzmanının istihdam edilmesi gerektiği kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bitlis, müze, düz dokuma, kilim, palaz, cicim.

* Yrd. Doç., Bitlis Eren Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Bitlis. E-posta: sultan.sokmen@hotmail.com

ABSTRACT

FLAT WEAVINGS IN BİTLİS ETHNOGRAPHY MUSEUM

Bitlis is one of the leading city which has rich samples of traditional Turkish hand crafts. Weavings, with hand looms which has an old history is protected and exhibited in some houses, widely in villages and Etnography Museum in Bitlis. With this work, after getting legal permission, 15 flat weaving samples have surveyed according to their techniques, colour, pattern and design. You can see 10 pieces of 15 unique samples in this work. 4 of these flat weaving samples are rugs other 4 are cicims and final 2 are palaz. After a clear search we saw that all these unique metarials are woven of binary woolen rugs. Moreover we saw that jejim and palaz are woven with wool and animal hair.

In flat weavings we see that all metarials has mainly black colour and besides other colours such as red, white, green, pink and orange. It is seen no record inventory of flat weaving samples in the museum.

As a result, we are in the opinion that the museum, as a responsible institution, should be more careful and do extensive work in some topics such as exhibition, archiving, restoration and conservation besides they should have a record inventory searching with an ethnographer and a textile specialist of the region.

Key Words: Bitlis, museum, flat weaving, rug, palaz, cicim.

1. GİRİŞ

Anadolu toprakları yüzyıllardır çok farklı dil, din, ırk, kültür ve medeniyet birliğini çoğaltan ve zenginleştiren büyük bir coğrafya olmuştur. Göç yoluyla nakledilen kültürel değerlerin yanında, bu topraklarda yaşamış olan Hitit, Lidya, Urartu, Yunan, Bizans uygarlıklarının mirasıyla bütünleşen el sanatları eşsiz boyutlara ulaşmıştır (Başaran ve Kayabaşı, 2007: 241). Bu kültürel miras içinde geleneksel sanat kollarından biri olarak yer alan dokumacılık sanatı, Anadolu insanının günlük yaşamında vazgeçemediği bir yere sahip olmuştur. Dokuma ve dokumacılığın ilk defa nerede, nasıl ve ne zaman başladığı konusunda tarih henüz tam ve kesin bir hükme varamamıştır. Bu konuda buluntular az, deliller ise yetersizdir (Yağan, 1978: 9). Kaynaklarda Bitlis'te dokumacılığın tam olarak ne zaman başladığıyla ilgili kesin bilgiye ulaşamamıştır. Yalnız en eski kaynaklar 10. yüzyılda Bitlis'te dokumacılık yapıldığını bildirmektedir. Hudud al Alam/The Regions of the World A Persion Geography (372 A.H. -982, AD.) adlı anonim eserde: Bargri (Van-Özalp), Arcij (Erciş), Ahlat, Nahçıvan, Bitlis ve Khoy'un, küçük ve büyük kalabalık, iyi gelişmiş ve zengin ticarete sahip kasabalar olduğu, buralarda pek çok ka-

liteli "zili" dokumalar yapıldığı yazılıdır (Görünay, 1995:40). 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun kentsel tekstil imalat sanayinin ve sipariş sisteminin yoğunlaştığı en önemli merkezler Kuzey Suriye, Güneydoğu Anadolu ve bir ölçüde Doğu Anadolu'da bulunuyordu (Pamuk, 2005: 145). Bu bağlamda Diyarbakır, Antep, Maraş, Urfa, Arapkir, Erzurum ve Bitlis'te önemli sayıda dokuma tezgâhı bulunmaktaydı (Pamuk, 2005: 129). Bu açıdan bakılırsa, Bitlis Vilayetindeki temel sanayi türü dokumacılık idi. Kürt aşiretlerinin genel bir iş ve üretim konusu olan halıcılık, çevre bölgelerin ihtiyacını gideriyordu. Aynı şey Bitlis Sancağı'nda bulunan Muş ve Siirt içinde geçerli idi (Falay, 2011: 332). Bu bilgiler ışığında Bitlis'te dokumacılığın 10. yüzyıldan beri yapıldığı, 19. yüzyılda da oldukça yaygın olduğu söylenebilir.

İki veya daha çok iplik grubunun, çeşitli şekillerde, birbiri arasından, altından, üstünden geçirilerek meydana getirilen ürüne dokuma, dokumanın en basit şekline bez veya bezayağı dokuma denir. Dokumalar, yatay ipler (atki), dikey iplerin (çözgü) arasından, altından, üstünden geçirilerek meydana getirilir. Desen yatay iplerle (atki) elde edilirse atki yüzü dokuma, dikey iplerle elde edilirse çözgü yüzü dokuma adını

alır. Anadolu'da, iki veya daha çok iplikle yapılan yer sergisi, örtü, perde vb. amaçlarla kullanılan dokumalara düz dokuma yaygı denir. Bunlar da kendi aralarında kilim, cicim, zili (sili), sumak (verneh) gibi çeşitlilik gösterir. Bu dokumaların her birinin kendine özgü dokuma tekniği, süsleme özelliği ve türleri vardır (Deniz, 2002: 621).

Günümüzde Anadolu'nun her yöresinde olduğu gibi Bitlis'te de düz dokumaların üretimi neredeyse tamamen durmuş, insanlar genellikle ellerinde bulunan el dokumalarının sağlam olanını satmışlar, eski olanlarını da çöpe atmışlar, Anadolu kültürünün önemli bir parçası olan dokumacılık kültürünü unutulmaya terk etmişlerdir. Artık düz dokuma örneklerine sadece bazı köy evlerinde, özel koleksiyonlarda ve müzelerde rastlıyoruz. Geleneksel kültürümüzün korunmasında müzeler bu konuda önemli bir görevi üstlenmişlerdir. Bir ülkenin kültür tarihine ışık tutacak, o ülkede yaşayan insanların maddi ve manevi kültür öğeleri ile ilgili eşyayı sistemli bir şekilde toplamak, sınıflandırmak, teşhir etmek amacına yönelik hizmetler, etnografya müzelerinin görevidir (Öztürk, 1994: 172).

Müzeler, halk kültürünün yaşatıldığı ve gelecek kuşaklara aktarıldığı önemli kültürel alanlardan biridir. Zengin dokuma kültürünün son örneklerini toplayıp müzelerde koruyup gelecek kuşaklara aktarma çalışmaları yetersizdir. Müzelerde koruma altına alınan etnografik ürünlerin bazılarının envanter bilgilerinin ayrıntılı ve özenle hazırlanmadığı veya hiç kaydının tutulmadığı, ürünlerin yeterince tanıtılmadığı ve müzeleri ziyaret edenlerin yeterli bilgiye ulaşamadıkları görülmektedir. Bu nedenle müzelerde koruma altına alınan ürünlerin araştırılması ve literatüre kazandırılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan düz dokuma örnekleri teknik, renk, desen ve kompozisyon özellikleri bakımından incelenecektir.

2. Bitlis Etnografya Müzesi

Bitlis Etnografya Müzesi 13.09.2005 tarihinde hizmete açılmıştır. Müze iki katlı olup birinci katı aynı zamanda müzenin giriş katı-

dır. Bu bölümde idari ofisler, depolar, kafeterya ve lavabolar bulunmaktadır. Etnografik eserler müzenin ikinci katında sergilenmektedir. İkinci katta halı ve düz dokumalar, dokumacılıkta, demircilikte ve ağaç işlerinde kullanılan araç ve gereçler, geleneksel kıyafetler, el yazma eserler ve Bitlis Kalesi kazılarında ele geçen eserlerin sergilendiği seksiyonlar bulunmaktadır. Müzede ağırlıklı olarak Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler sergilenmektedir.

Gerek müzede sergilenmekte olan, gerekse müzenin deposunda bulunan düz dokumaların envanter kaydının tutulmadığı görülmüştür. Bu nedenle çalışmamızda envanter bilgilerine yer verilemeyecektir.

3. Materyal ve Yöntem

Araştırmanın materyalini Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan düz dokumalar oluşturmaktadır. İlgili makamlardan gerekli yazılı izinler alınarak müzede sergilenmekte olan ve müze deposunda bulunan düz dokumaların teknik, renk, desen ve kompozisyon özellikleri gözleme dayalı saha çalışma yöntemi ile incelenmiştir. Müzede 4 adet kilim, 2 adet cicim ve 9 adet palaz tespit edilmiş, tespit edilen örneklerin tamamı incelenmiştir. İncelenen 4 kilim, 2 cicim ve 4 palaz örneği makalede verilmiştir. Örneklerin genel ve detay fotoğrafları çekilmiş, dokuma tekniği, dokuma türü, boyutları, atkı ve çözgüde kullanılan malzemeler, renkleri ve desen özelliklerini tespit etmek amacıyla bilgi formları düzenlenmiş, motif çizimleri yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 23.0 istatistik programına aktarılmış, uygun istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve çizelgeler halinde sunulmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

Çalışmamızda Bitlis Etnografya Müzesinde bulunan düz dokumalar türlerine göre kilim, cicim ve palaz şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir.

4.1. Kilim

Kilim, iki iplik sistemiyle (atkı, çözgü) dokunan havsız düz dokuma yaygıdır. Çözgü

ipliklerinin arasından bir ön ve bir arkadan geçen, enine atkı ipliklerinden oluşan, çözümlerin atkılar tarafından tamamen örtüldüğü dokuma türüdür. Çözümler bir alttan bir üstten geçerek bir başka renkteki motifin sınırına kadar gider ve buradan geri döner. Böylece aynı renkteki atkılar kendi desen alanlarında gidip gelerek motifleri meydana getirirler (Öztürk, 2007: 63). Kilim oda ve çadırların zeminine serilmek, divan ve çadır örtüsü olarak kullanılmak üzere dokunan, genel olarak renkli ve desenli, tüysüz, ince dokumalardır. Kilimler genellikle ev döşemelerinde kullanılmakla birlikte özel biçimler verilerek heybe, çuval, namazlık vs. olarak da kullanılır (Parlak, 2002: 9). Kilim türleri; ilikli kilim, desen sınırları eğik olan kilim, eğri atkılı kilim, normal atkı ipliklerinin arasına ek atkı iplikleri sıkıştırılan kilim, çift kenetleme ile yapılan kilim, atkı ipliklerinin aynı çözgü ipliği üzerinden geri dönmesi ile yapılan kilim, sarma konturlu kilim, eğri atkılı kontur kilim şeklinde sıralanabilir (Onuk ve Akpınarlı, 2003: 17-18).

Şekil 1: Kilim Yaygı

Bitlis Etnografya Müzesinde dört adet kilim sergilenmekte olup bunların hepsi ilikli kilimdir. Dokuma sırasında farklı renkte atkılarla dokunan motifler arasında ya da motif ile zemin doku arasında 5 mm ile 2 cm arasında değişen uzunlukta ilikler meydana gelir. Bu tarz dokunan kilimlere genellikle ilikli kilim denir (Soy-saldı, 2009: 28).

Bitlis yöresinde kilime “yemeni” denilmektedir. Kilim dokuması halı da olduğu gibi yere çakılmış dört kazık ile birbirine organla bağlanmış iki veya daha fazla sopadan oluşan ilkel yer tezgâhlarında yapılır. Kullanım amacına göre belirlenen ölçüde çözgü ipleri tezgâha geçirilir (Sökmen, 2013: 45).

Örnek 1

Şekil: 1

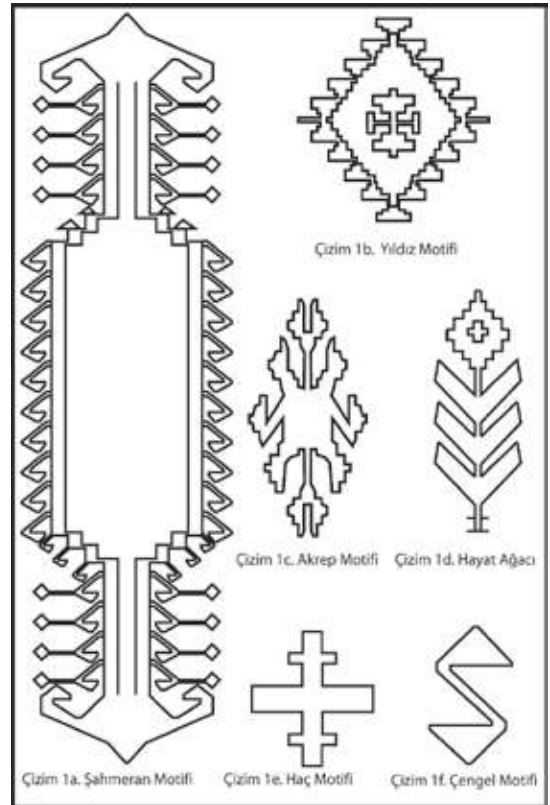
Çizim: 1a – 1f

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: İlikli Kilim

Dokuma Türü: Kilim Yaygı

Boyutları (en x boy): 160 x 201 cm

Çizim 1a-1f: Kilim Yaygı Motif Çizimleri

Atkı İpliği: Yün

Çözüğü İpliği: Yün

Açıklama: Müzenin sergi bölümünde yer alan bu ilikli kilim dikdörtgen formda, iki parça halinde 160x201 cm boyutlarında dokunmuştur. Atkı ve çözgüsünde yün iplik kullanılan kilimin iki parça halinde dokunduktan sonra dikilerek birleştirildiği görülmektedir. Sökmen'in (2013) sözlü görüşmeye dayandırdığı bilgiye göre Bitlis yöresinde bu dikişe "kaytan" dikişi denilmektedir (Sökmen, 2013: 169). Kilimin ilik boyu 0,4 ile 0,6 cm arasında değişmekte olup, saçak uzunluğu 10 cm, 10 cm'deki atkı sıklığı 30 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 130 sıradır. Simetrik kompozisyonda dokunan kilimin iç zemininde yörede 'şahmeran' olarak adlandırılan motif yer alır. Parmak/tarak motifleri zeminle bordür arasındaki geçişi sağlar. Yan bordürler hayat ağacı motifleriyle süslenmişken alt ve üst bordürler iç içe baklava motifleri ile zemin boşlukları da göz motifleri ile süslenmiştir. Şahmeran motifinin göbeğinin orta kısmında yıldız motifi yer alır. Yörede bu motif kertik

ya da kırtık olarak adlandırılmaktadır. Yıldız motifinin alt ve üst ucuna iki adet akrep motifi yerleştirilmiştir. Göbekte ayrıca çengel, ke-diayağı ve haç motifleri yer almaktadır. Zemin boşlukları da haç, tarak ve çengel motifleriyle süslenmiştir. Dokumada kırmızı, kahverengi, yeşil, beyaz, siyah, hardal sarısı renkler kullanılmıştır.

Örnek 2

Şekil: 2

Çizim: 2a – 2f

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: İlikli Kilim

Dokuma Türü: Kilim Yaygı

Boyutları (en x boy): 150 x 364 cm

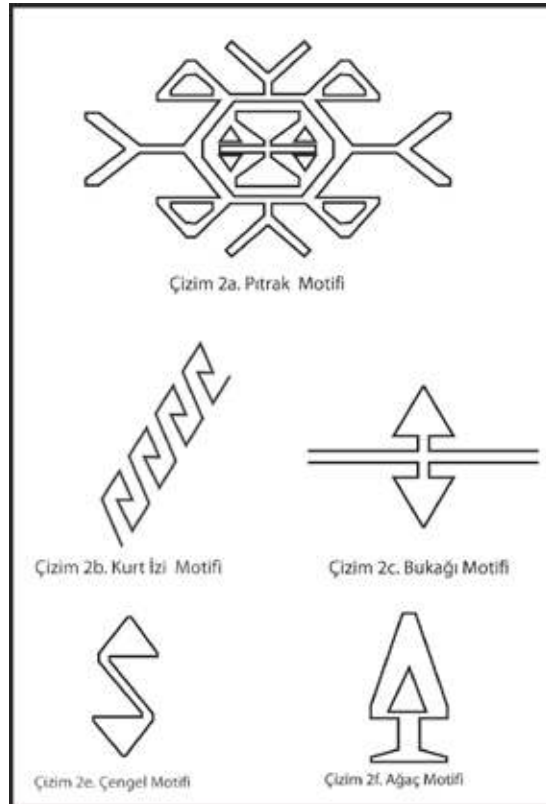
Atkı İpliği: Yün

Çözüğü İpliği: Yün

Açıklama: Müzenin sergi bölümünde yer alan bu ilikli kilim dikdörtgen formda, 150x364 cm boyutlarında dokunmuştur. Atkı ve çözgüsünde yün iplik kullanılan kilimin ilik boyu 0,5 ile 0,7 cm arasında değişmekte olup saçak

Şekil 2: Kilim Yaygı

Çizim 2a-2f: Kilim Yaygı Motif Çizimleri

uzunluğu 15 cm, kilim örgüsü 5 cm, 10 cm'deki atkı sıklığı 30 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 150 sıradır. Geometrik motiflerin hâkim olduğu kilimin iç zemininde üst üste sıralanmış yedi adet göbek bulunur. Göbeklerin içine pıtrak, bukağı ve çengel motifleri yerleştirilmiştir. Pıtrak motiflerinin yan kısımları yukarıdan aşağıya doğru zikzak şekilde uzanan ve yörede 'nik' olarak adlandırılan kurt izi/canavar ayağı motifleriyle süslenmiştir. Kilimin alt ve üst kısmında birer adet, yan kısımlarında ise ikişer adet bordür bulunmaktadır. Bordürlerde birbirine bitişik şekilde yerleştirilen altıgenlerin içi kelebek motifleri ile süslenmiştir. Kilimin kenar boşlukları ise bukağı, çengel ve ağaç motifleri ile süslenmiştir. Dokumada sarı, siyah, pembe, kırmızı, mavi, mor, beyaz, yeşil ve turuncu renkler kullanılmıştır.

Örnek 3

Şekil: 3

Çizim: 3a – 3h

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Şekil 3: Kilim Yaygı

Dokuma Tekniği: İlikli Kilim

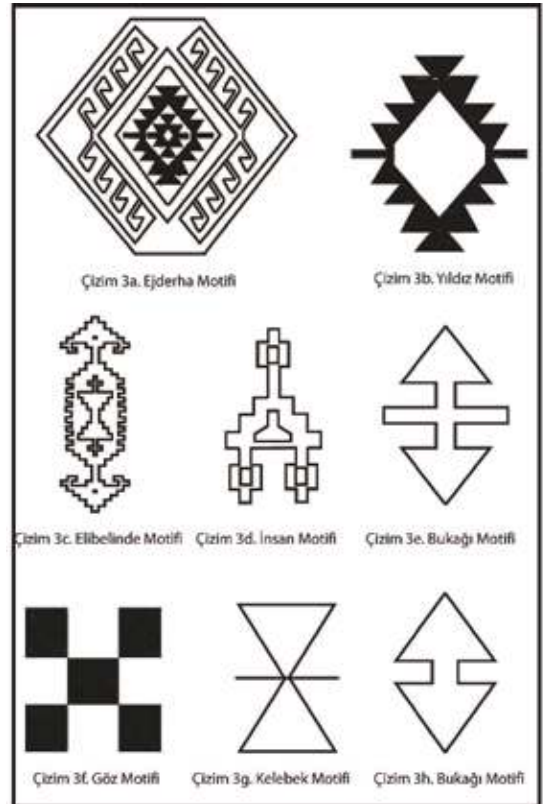
Dokuma Türü: Kilim Yaygı

Boyutları (en x boy): 120 x 316 cm

Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün

Açıklama: Müzenin sergi bölümünde yer alan bu ilikli kilim dikdörtgen formda, 120x316 cm boyutlarında dokunmuştur. Kilimin atkı ve çözgüsünde yün iplik kullanılmıştır. Kilimin ilik boyu 0,5 ile 0,7 cm arasında, saçak uzunluğu 15 cm, kilim örgüsü 2 cm, 10 cm'deki atkı sıklığı 40 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 130 sıradır. Geometrik motiflerin hâkim olduğu kilimin zemini dikey ekseninde bir bordür bandıyla ikiye bölünmüş, ortadaki ve kenarlardaki bordür bandının içi çengel motifleriyle süslenmiştir. Bölünen iki kısımda altıgenler içine beş adet ejderha motifi yerleştirilmiştir. Ejderha motiflerinin arasına da yatay sıralı elibelinde motifleri yerleştirilmiştir. Zemin boşlukları ise insan, çengel, tarak, kelebek, göz ve bukağı motifleri ile süslenmiştir. Dokumada yeşil, sarı, siyah, pembe, kırmızı, mavi, mor ve beyaz renk-

Çizim 3a-3h: Kilim Yaygı Motif Çizimleri

ler kullanılmış olup, kilimin zemin boşluğuna yazılan 1924 rakamı kilimin dokunma tarihini göstermektedir.

Örnek 4

Şekil : 4

Çizim: 4a – 4f

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: İlikli Kilim

Dokuma Türü: Kilim Yaygı

Boyutları (en x boy): 140 x 201 cm

Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün

Açıklama: Müzenin sergi bölümünde yer alan bu ilikli kilim dikdörtgen formda, 140x201 cm boyutlarında dokunmuştur. Kilimin atkı ve çözgüsünde yün iplik kullanılmıştır. Kilimin ilik boyu 0,4 ile 0,6 cm arasında değişmekte olup, 10 cm'deki atkı sıklığı 40 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 200 sıradır. İç zemine verev şeklinde renkli ince şeritler halinde bukağı motifleri yerleştirilmiştir. Yan bordüründe birer atlamalı şekilde yerleştirilen sandık, göz ve yatay şekil-

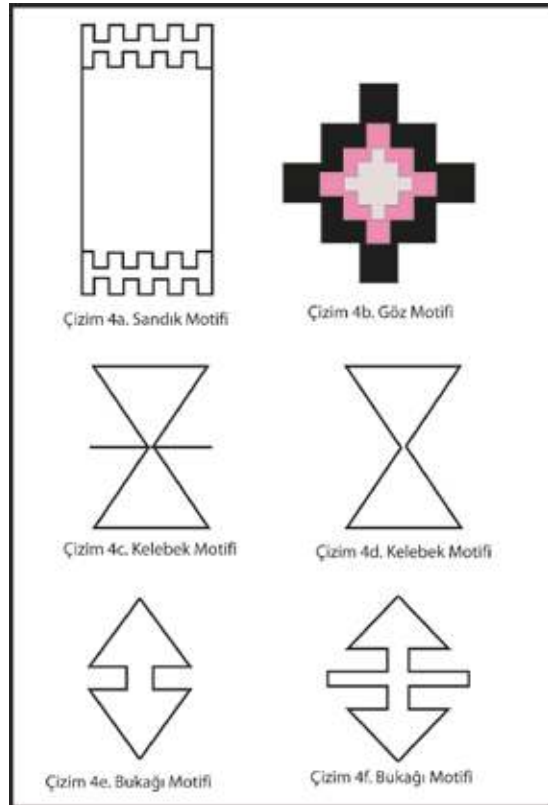
de yerleştirilen çengel motifleri bulunmaktadır. Üst ve alt bordürlerinde sıralı altıgenler içine yerleştirilmiş kelebek motifleri yer almaktadır. Dokumada turuncu, pembe, yeşil, siyah, kırmızı, mavi ve sarı renkler kullanılmıştır.

4.2. Cicim

Cicim, yüzü ve tersi ayrı görüntü veren, atkı ve çözgü ipliği dışında yüzeyde süsleme yapmak amacıyla ya bir ya da birden fazla sayıda desen ipliği kullanılarak dikey tezgâhlarda yapılan dokumalardır. Yüzeyde motiflerin işleme gibi kabarık görünüş arz ettiği tersten dokunan cicimlerde, atkı üzerinden belli sayıda atlamalarla geçirilerek yüzeye yerleştirilen iplik gruplarıyla süslemeler yapılmaktadır (Barışta, 1998: 119). Atkı iplikleri arasına renkli desen iplikleri sıkıştırılarak dokumanın yüzeyinde kabartma desenler oluşur. Cicim dokumalarında farklılıkları belirtmek için toplam dört çeşit adlandırma vardır. Bunlar; seyrek motifli cicim, sık motifli cicim, atkı yüzü seyrek motifli cicim, atkı yüzü sık motifli cicimdir (Öztürk, 2007: 64). Bilinen

Şekil 4: Kilim Yaygı

Çizim 4a-4f: Kilim Yaygı Motif Çizimleri

cicimler genellikle atkı yüzlüdür ve literatürde yapılan sınıflandırmalarda çözümlü yüzlü cici-me yeterince yer verilmemektedir. Bu durumu Görgünay (1994) şu şekilde belirtmektedir.

“1912 yılından bu yana yerli ve yabancı ya-yınlarda, sadece tek bir cecim türü tanıtılmış, öteki cecim türleri araştırılmamış olduğu için olacak ki, bilinmemiştir. Yakın zamana kadar, literatürde tanıtılmış olan ve okullarda bugün de cecim denildiği zaman ilk akla gelen do-kuma, sarma motifli cecimdir. Bu cecim, Çanakkale’den Kars’a Anadolu’nun her tarafında yapılmıştır. Fakat bunun yanında, yine Anado-lu’nun pek çok yerinde dokunmuş olan cecim-ler de vardır. Bunlar, çözümlü yüzlü dokumalardır” (Görgünay, 1994: 29).

Görgünay ve Akansel (1999), cecimleri; sar-ma yanışlı cecim, düz atkı yüzlü cecim, bezayağı dokuma cecim ve çözümlü yüzlü cecim şeklinde sınıflandırmışlardır (Görgünay ve Akansel, 1999: 162). Bitlis Etnografya Müzesinde iki adet cecim bulunmakta olup, bunlar çözümlü yüz-lü cecimlerdir. İncelenen cecimlerin dört parça

halinde dokunduğu ve bu parçaların daha sonra yörede “kaytan dikişi” olarak adlandırılan dikiş ile dikilerek birleştirildiği görülmüştür. Yörede cecime, cecim yada cacım denilmektedir.

Örnek 5

Şekil: 5

Çizim: 5a – 5e

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözümlü Yüzlü Cicim

Dokuma Türü: Cicim Yük Örtüsü

Boyutları (en x boy): 135 x 169 cm

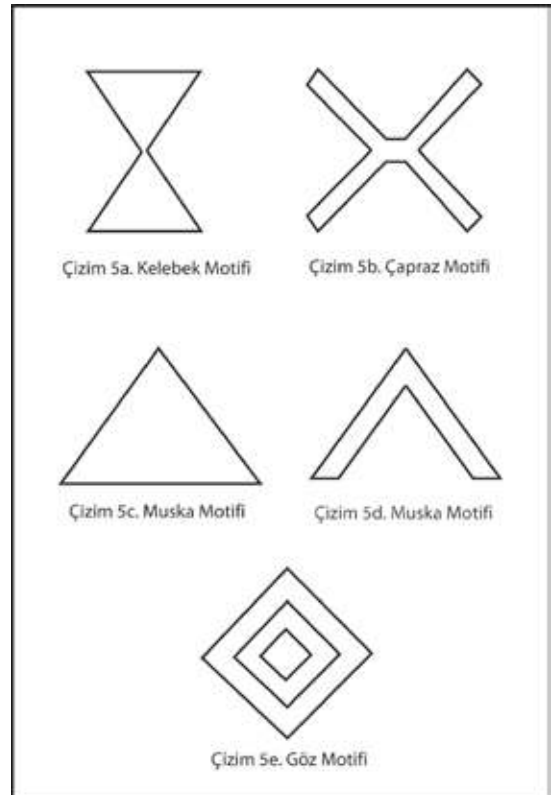
Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün

Açıklama: Müzenin depo bölümünde ko-ruma altına alınan bu çözümlü yüzlü cecim dik-dörtgen formda, dört parça halinde dokunmuş, daha sonra dikilerek birleştirilmiştir. Cicimin boyutları birleştirildikten sonra 135x169 cm olmuştur. Cicimin atkı ve çözgüsünde yün ip-lik kullanılmıştır. Yük örtüsü amaçlı dokunan cecimin üst kenarı kıvrılarak dikilmiş, alt ke-narına saçak payı verilmiş, saçaklar sekizli örgü

Şekil 5: Cicim Yük Örtüsü

Çizim 5a-5b: Cicim Motif Çizimleri

teknîğiyle örülmüştür. Cicimin saçak uzunluğu 23 cm, 10 cm'deki atkı sıklığı 90 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 30 sıradır. Cicim yük örtüsünün deseni dikey ekseninde yan yana yerleştirilmiş bordür bandı şeklindedir. Bordürlerin içi muska, göz, çapraz ve kelebek motifleriyle süslenmiştir. Dokumada turuncu, kırmızı, siyah, beyaz renkler kullanılmıştır.

Örnek 6

Şekil: 6

Çizim: 6a – 6f

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözgü Yüzlü Cicim

Dokuma Türü: Cicim Yaygı

Boyutları (en x boy): 169x 240 cm

Atkı İpliği: Kıl

Çözgü İpliği: Kıl

Üçüncü İplik: Yün

Açıklama: Müzenin depo bölümünde koruma altına alınan bu çözgü yüzlü cicim seyrek motiflerle süslenmiş olup, dikdörtgen formda, dört parça halinde dokunmuş, daha sonra di-

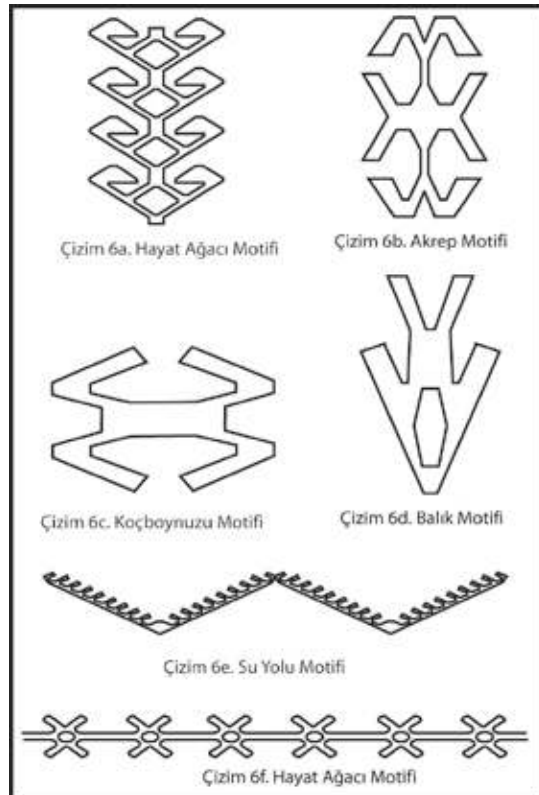
kilerek birleştirilmiştir. Cicimin boyutları birleştirildikten sonra 169x240 cm olmuştur. Cicimin atkı ve çözgüsünde doğal renkli kıl iplikler kullanılırken desen ipliğinde yün iplik tercih edilmiştir. Yaygı amaçlı dokunan cicimin üst ve alt kenarları kıvrılarak dikilmiş, saçak payı verilmemiştir. Cicimin 10 cm'deki atkı sıklığı 110 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 40 sıradır. Bu cicim hayat ağacı, akrep, balık, suyolu ve yörede 'nik' olarak adlandırılan koçboynuzu motifleriyle süslenmiştir. Dokumada siyah, beyaz, kahverengi, sarı, yeşil ve mavi renkler kullanılmıştır.

4.3. Palaz

Düz dokuma türlerinin en sade çeşidi olan bu dokuma, argacı erişe sade geçirme yoluyla elde edilir (Ergüder, 2009: 465). Palaz, halk arasında basit ve değersiz sayılan iliksiz kilim teknikli dokumalardır (Öztürk 2007: 65). Bu ve bazı kaynaklarda palazların iliksiz kilim tekniğinde dokunduğu belirtilmiştir. Soysaldı (1999), çözgü yüzlü dokumaların yüzey ve desenine tamamen çözgünün hâkim olduğunu

Şekil 6: Cicim Yaygı

Çizim 6a-6f: Cicim Motif Çizimleri

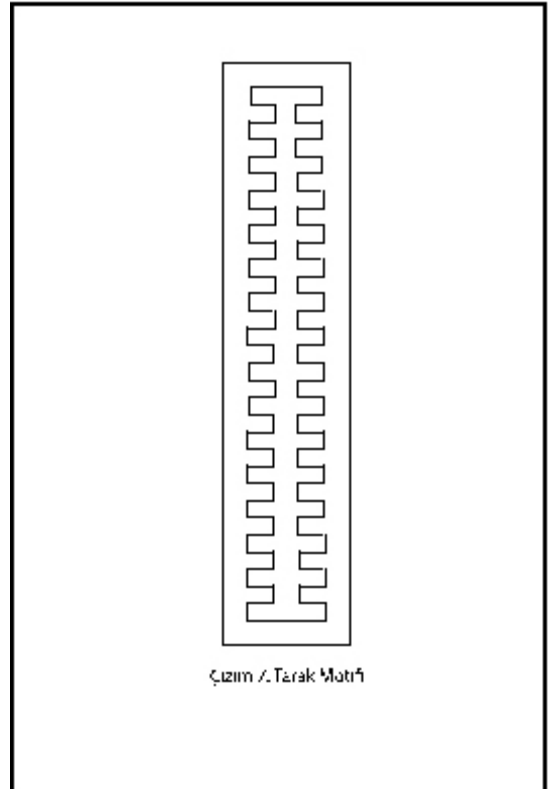
ve atkının kesinlikle görünmediğini, bu dokumalardan eni 40-70 cm olanlarına da palas denildiğini belirtmiştir. Palas, iki kazık arısında hazırlanan çözügünün, basit bir bağlama gücü sistemiyle dokunur. Desen çıkarma tekniği de aynı gücü sistemiyle gerçekleşir. Dar enli dokuma olup boyları oldukça uzundur. İki renk hazırlanan çözügünün bir rengi, motif şekline göre üste alınarak bezemede, diğeri ise bir alt-bir üst yapılarak dokuda kullanılır. Böylece dokuma boyunca uzanan ince bordür desenli ilginç örnekler ortaya çıkmaktadır (Soysaldı, 1999: 600). Bu kaynakta da yazar palazları çözüğü yüzü dokuma olarak göstermiştir. Bu farklılık, Anadolu'nun farklı yörelerinde farklı tekniklerle dokunan dokumalara palaz denilmesinden kaynaklanmaktadır. Şanlıurfa, Suruç, Siverek ve çevresinde Karakeçililerin el sanatları hakkında yapılan bir araştırmada da “düz kirkitli dokuma tekniklerinden kilim ve cicim (cecim) teknikleri kullanılarak yapılan yaygılara Palas adı verilmektedir” (Onuk ve Akpınarlı, 1998: 242). Bitlis yöresinde palazlar çözüğü yüzü ola-

rak dokunmaktadır. Kıl, yün ve orlon malzemeli çuval, heybe, torba, yük örtüsü, yaygı şeklinde örnekleri görülen dokumalara yörede ‘palas’ adı verilir. Palaz dokumaların eski örnekleri siyah beyaz kıl iplikten veya beyaz ve kahverengi yün ipliklerdendir. Yakın tarihli örneklerde ise orlon iplik tercih edilmiş, renk sayısı artırılmıştır (Sökmen, 2013: 56).

Palaza Doğu Karadeniz bölgesinde ‘dastar’ (Deniz, 2009: 25), Konya yöresinde ‘çırpı’ denilmektedir (Hidayetoğlu, 2009: 39). Bitlis’in Hizan ilçesinde çok renkli palazlar dokunur. Desen, çözüğü ipliklerinin tezgâha renk renk sıralanmasıyla oluşturulur. Dokuma, yer tezgâhlarında ya da cicim tezgâhında yapılır. Dokumada genellikle tarak desenleri kullanılır. Dokuyucu desenine göre renkli iplikleri tezgâha dolar, gücü ve varangeleni taktuktan sonra dokuma işlemine geçer. Mekik çubuğuna atkılı dolanır. Sırasıyla gücü ve varangelen sayesinde açılan ağızlığa kılıç yerleştirilerek ağızlık sabitlenir. Aradan mekik çubuğu ile atkılı ipliği geçirilir. Atkılı ipliği geçirildikten sonra kılıç çı-

Şekil 7: Palaz Yük Örtüsü

Çizim 7: Tarak Motif

Çizim 7: Palaz Motif Çizimi

karılarak kirkitletir. Dokuma aynı şekilde devam edilerek ilerler (Sökmen, 2013: 57).

Atkı yüzü düz dokuma olan kilimin aksine yörede dokunan palazlar çözümlü yüzü düz dokumadır. Palaz yörede yaygı, çuval, heybe, torba, saman taşıma aracı gibi çok çeşitli kullanım alanlarına sahiptir. Bitlis Etnografya Müzesinde palaz olarak adlandırılan bir adet yük örtüsü, bir adet çuval, yedi adet de torba bulunmakta olup, bunların hepsinin depoda koruma altına aldığı görülmüştür. Çalışmamızda bir adet yük örtüsü, bir adet çuval, iki adet de torba palaz örneğine yer verilmiştir.

Örnek 7

Şekil: 7

Çizim: 7

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözgü Yüzlü Dokuma

Dokuma Türü: Palaz Yük Örtüsü

Boyutları (en x boy): 176 x 209 cm

Atkı İpliği: Kıl

Çözgü İpliği: Kıl

Açıklama: Müzenin depo bölümünde koruma altına alınan bu çözgü yüzü palaz, siyah ve beyaz renkli keçi kıllarından dikdörtgen formda dört parça halinde dokunmuş, daha sonra dikilerek birleştirilmiştir. Birleştirildikten sonra dokumanın boyutları 176 x 209 cm olmuş olup, saçak uzunluğu 20 cm, 10 cm'deki atkı sıklığı 90 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 30 sıradır. Yük örtüsü amaçlı dokunan palazın üst kısmı kıvrılarak dikilmiş, alt kısmında ise saçaklar sekizli örgü tekniğiyle örülmüştür. Dokuma, boyuna şeritler şeklinde olan tarak motifleriyle süslenmiştir.

Örnek 8

Şekil : 8

Çizim:

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözgü Yüzlü Dokuma

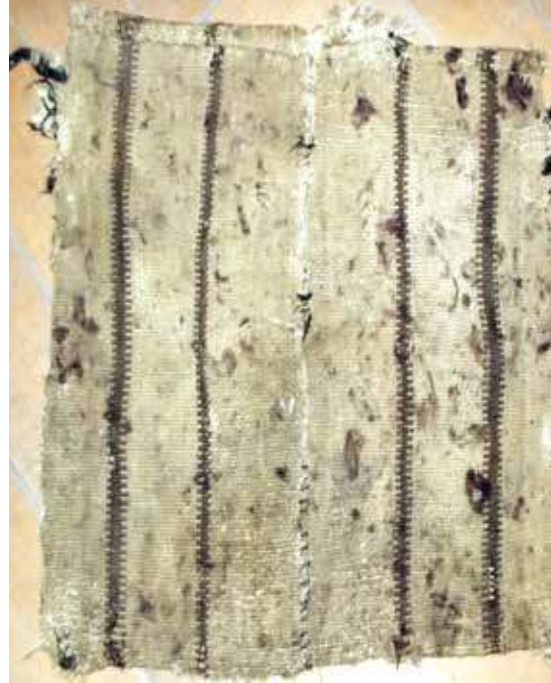
Dokuma Türü: Çuval

Boyutları (en x boy): 74 x 67 cm

Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün ve Kıl

Açıklama: Müzenin depo bölümünde koruma altına alınan bu çözgü yüzü palaz çuval, doğal renkli yün ve kıl iplik ile kare formda, iki parça halinde dokunmuş, daha sonra dikilerek birleştirilmiştir. Boyutları birleştirildikten sonra 74 x 67 cm olmuştur. Dokumanın atkısı yün

Şekil 8: Palaz Çuval

iplik, çözgüsü ise yün ve kıl iplik olup, 10 cm'deki atkı sıklığı 90 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 30 sıradır. Çuval, boyuna şeritler şeklinde olan tarak motifleriyle süslenmiştir. Yörede "cal" adı verilen bu çuvalardan 2 adet dokunduktan sonra dokumanın kulpları birbirine ip ile bağlanarak birleştirilir ve eşek üzerine atılarak heybe şeklinde de kullanılır.

Örnek 9

Şekil: 9

Çizim:

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözgü Yüzlü Dokuma

Dokuma Türü: Azık Torbası

Boyutları (en x boy): 62 x 30 cm

Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün ve Kıl

Şekil 9: Palaz Torba

Açıklama: Müzenin depo bölümünde koruma altına alınan bu çözümlü palaz kahverengi yün iplik, siyah ve krem renkli kıl iplik ile dikdörtgen formda iki parça halinde dokunmuş, daha sonra dikilerek birleştirilmiştir. Dokumanın atkısı doğal renkli yün iplik, çözgüsü ise yine doğal renkli yün ve kıl ipliktir. Dokumanın 10 cm'deki atkı sıklığı 110 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 30 sıradır. Yörede azık torbası olarak bilinen bu palaz dokumanın boyutları birleştirildikten sonra 63 x 30 cm olmuştur. Palaz torba, boyuna şeritler şeklinde olan tarak motifleriyle süslenmiştir. Ayrıca torba dokunurken renkli orlon ipliklerle halı tekniğinde Türk düğümü atılarak çiçek desenleri oluşturulmuştur. Torbaya çarpana tekniğiyle sap yapılmış, torbanın ağız kısmında iki uca dikilerek sabitlenmiştir.

Örnek 10

Şekil: 10

Çizim:

İnceleme Tarihi: 27.02.2015

Dokuma Tekniği: Çözgü Yüzlü Dokuma

Dokuma Türü: Azık Torbası

Boyutları (en x boy): 30 x 30 cm

Atkı İpliği: Yün

Çözgü İpliği: Yün ve Kıl

Açıklama: Müzenin depo bölümünde koruma altına alınan bu çözümlü palaz turuncu, kırmızı, pembe renkli yün iplik ve siyah renkli kıl iplik ile kare formda dokunmuştur. Dokumanın atkısı yün iplik, çözgüsü ise yün ve kıl ipliktir. Dokumanın 10 cm'deki atkı sıklığı 110 tel, 10 cm'deki çözgü sıklığı ise 30 sıradır. Yöre-

Şekil 9: Palaz Torba

de azık torbası olarak bilinen bu palaz dokumanın boyutları 30 x 30 cm'dir. Torba, boyuna şeritler şeklinde olan tarak motifleriyle süslenmiş, torbanın ağız kısmına bağlanan beyaz kumaş parçalarıyla sap oluşturulmuştur.

5. DEĞERLENDİRME

Bitlis Etnografya Müzesinde incelenen kilimler ilikli kilim tekniğinde ve yaygın amaçlı dokunmuştur. İncelenen iki cicimden biri yük örtüsü, diğeri ise yaygın amaçlı, çözgümlü yüzlü olarak dokunmuştur. İncelenen dokuz palazın biri yük örtüsü, biri çuval, diğeri ise azık torbası amaçlı, çözgümlü olarak dokunmuştur. Kilim, cicim ve palaz örneklerinin teknik özelliklerine dair bazı istatistikî bilgiler çizelge 1'de verilmiştir.

Çalışmada verilen kilimlerin tamamı yün iplik ile, cicimlerin biri yün, diğeri ise atkı ve çözgüsü kıl, deseni yün iplik ile, palazların biri kıl, diğeri ise yün ve kıl iplik ile dokunmuştur.

İncelenen kilimlerde çengel, bukağı, göz ve kelebek motiflerinin yoğun olarak kullanıldı-

ğı görülmüştür. Çengel motifi incelenen kilimlerin tamamında, göz, bukağı ve kelebek motifi üç kilimde bulunmaktadır. Bunların haricinde kilimlerde yıldız, akrep, ejderha, baklava, haç, pıtrak, kurt izi, ağaç, eli belinde, insan, tarak ve sandık motifleri ile yörede şahmeran olarak bilinen motifler kullanılmıştır. Cicimler seyrek olarak akrep, göz, kelebek, muska, çapraz, hayat ağacı, balık, koçboynuzu ve su yolu motifleriyle süslenmiştir. Çalışmada verilen palaz örneklerinin sadece tarak motifleriyle dokunduğu, bazı örneklerde ise dokuma esnasında orlon ipliklerle halı tekniğinde Türk düğümü atılarak çiçek deseni yapıldığı görülmüştür (Çizelge 2).

İncelenen kilimlerde kullanılan renklere baktığımızda siyah, yeşil ve kırmızı rengin %100 ile tüm kilimlerde kullanıldığı görülmektedir. Bunun ardından %75 ile beyaz, pembe, sarı ve mavi renkler gelmektedir. Turuncu, mor, kahverengi ve hardal sarısı, kilimlerde kullanılan diğer renklerdir. Cicimlerde ise siyah ve beyaz renkler %100 ile en çok kullanılan renklerdir. Yeşil, turuncu, kırmızı, sarı, mavi ve kahverengi, cicimlerde kullanılan diğer renklerdir (Çizelge 3). İncelenen palazların bir tanesinin atkı ve çözüğü boyalı olup, diğer örneklerin tamamı doğal yün ve kıl rengindedir.

İncelenen düz dokumaların birçoğunun şekil bakımından bozuk olduğu tespit edilmiştir. Bunun en büyük sebebi dokumaların genellikle ilkel yer tezgâhlarında yapılmış olmasıdır. Diğer bir sebebi ise, dokumalar yörede günlük

Ölçütler	Kilim Yayı	Cicim Yük Örtüsü	Cicim Yayı	Palaz Yük Örtüsü	Palaz Azık Torbası	
N	4	1	1	1	7	
En (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	142,50 ± 17,07	135,00	169,00	176,00	48,71±17,85
	Min-Max	120,00-160,00	135,00-135,00	169,00-169,00	176,00-176,00	30,00-70,00
Boy (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	270,50±82,60	169,00	240,00	209,00	32,57±3,82
	Min-Max	201,00-364,00	169,00-169,00	240,00-240,00	209,00-209,00	30,00-40,00
Atkı Sıklığı (10cm/adet)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	35,00 ± 5,77	90,00	110,00	90,00	104,28-7,86
	Min-Max	30,00-40,00	90,00-90,00	110,00-110,00	90,00-90,00	90,00-110,00
Çözüğü Sıklığı (10cm/adet)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	152,50 ± 33,04	30,00	40,00	30,00	30,00
	Min-Max	130,00-200,00	30,00-30,00	40,00-40,00	30,00-30,00	30,00-30,00
Saçak (cm)	$\bar{x} \pm S\bar{x}$	13,33 ± 2,88	23,00	-	20,00	-
	Min-Max	10,00-15,00	23,00-23,00	-	20,00-20,00	-

Çizelge 1: İncelenen Örneklerin Bazı Teknik Özellikleri

kullanım amacıyla dokunduğu için herhangi bir standarda bağlı kalınmayışıdır.

Bitlis Etnografya Müzesinde incelenen düz dokumaların hiç birinin envanter kaydı bulunmamaktadır. Bu yüzden dokumaların hangi yöreye ait olduğu bilinmemektedir. Sökmen (2013), Bitlis yöresi kilimlerinde geometrik (pıtrak, yıldız, eli belinde, bukağı, sandık, çengel, bereket, canavar ayağı, göz) ve hayvansal

Örnek No	Yıldız	Akrep	Ejderha	Göz	Baklava	Çengel	Haç	Pıtrak	Bukağı	Kurt izi	Kelebek	Ağaç	Elibelinde	İnsan	Tarak	Sandık	Muska	Çapraz	Hayat Ağacı	Balık	Koçboynuzu	Su Yolu	Şahmeran
1	x	x		x	x	x	x								x				x				x
2						x		x	x	x	x												
3			x	x		x			x	x			x	x	x								
4				x		x			x							x							
5				x							x						x	x					
6		x																	x	x	x	x	
7															x								
8															x								
9															x								
10															x								

Çizelge 2: Verilen Örneklerde Kullanılan Motifler

(kazayağı, kurtağı, kelebek) motiflerin yaygın olarak görüldüğünü belirtir. Yazar ayrıca yöre kilimlerinde en çok kullanılan renklerin siyah, kırmızı, beyaz, yeşil, pembe, sarı, turuncu ve kahverengi olduğunu belirtmiştir (Sökmen, 2013: 130-137). Müzede incelenen kilimlerde motif olarak yıldız, hayat ağacı, çengel, bukağı, eli belinde, pıtrak gibi geometrik motiflerin; renk olarak ta kırmızı, yeşil, siyah, beyaz, pembe, mavi ve sarı renklerinin yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Kullanılan renk ve motifler

Renkler	Kilim		Cicim	
	Adet (N)	%	Adet (N)	%
Siyah	4	100	2	100
Beyaz	3	75	2	100
Yeşil	4	100	1	50
Turuncu	2	50	1	50
Kırmızı	4	100	1	50
Pembe	3	75	-	-
Sarı	3	75	1	50
Mavi	3	75	1	50
Mor	2	50	-	-
Kahverengi	1	25	1	50
Hardal Sarısı	1	25	-	-

Kilim N: 4, Cicim N: 2

* %'ler N üzerinden hesaplanmıştır.

Çizelge 3: İncelenen Kilim ve Cicimlerde Kullanılan Renkler

karşılaştırıldığında müzede yer alan kilimlerin Bitlis yöresine ait kilimlerle benzeştiği görülse de kompozisyon şeması açısından benzeşen bir örnek bulunamamıştır.

Sökmen (2013), Bitlis yöresinde dokunan cicimlerde ağırlıklı olarak siyah, beyaz, yeşil, turuncu, kırmızı ve pembe renklerinin kullanıldığını, motiflerinde dikey eksenle birbirine paralel şekilde uzanan şeritler şeklinde olduğunu belirtir. Bu şeritlerin içleri çakmak, kanat, göz, çapraz haç, muska, baklava dilimi, eli belinde ve yaba motifleriyle süslenir (Sökmen, 2013: 146). Müzede yer alan ve Şekil 5'te verilen cicim örneği Bitlis yöresi cicimlerine renk, motif ve kompozisyon şeması açısından oldukça benzerlik göstermektedir.

Sökmen (2013), Bitlis yöresinde dokunan palazlarda en çok siyah, beyaz ve kahverengi renklerin kullanıldığını, bu renklerinde koyun ve keçinin doğal renkleri olduğunu belirtir. Palazlarda çoğunlukla da tarak motifinin yer aldığını belirten yazar, yörede orlon ipliklerle de palaz dokunduğunu ve dokuma esnasında halı tekniğinde çiçek motiflerinin dokunarak üç boyutlu dokumalar oluşturulduğunu belirtmiştir (Sökmen, 2013: 144-145). Bu verilere dayanarak ve müze yetkilisinin “bu palazlar Hizan ilçesinin köylerinden toplatılmıştır” ifadesi ışığında müzede yer alan palazların Bitlis yöresinde dokunduğu söylenebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bitlis Etnografya Müzesinde yapılan araştırma sonucunda müzede bulunan düz dokumaların bazılarının sergilenmekte olduğu, bazılarının ise depoda koruma altına alındığı görülmüştür. Müzede dördü kilim, ikisi cicim, dokuzu da palaz olmak üzere toplam 15 adet düz dokuma bulunmaktadır. Düz dokumaların hepsi incelenmiş, bu çalışmada dördü kilim, ikisi cicim, dördü de palaz olmak üzere toplam on adet düz dokumaya yer verilmiştir. Bulgular bölümünde örnekler ve örneklere ait teknik, renk, motif ve kompozisyon bilgileri, değerlendirme bölümünde ise istatistikî bilgileri verilmiştir.

Müzede sergilenmekte olan düz dokumaların bazılarının şark köşesi halinde sergilendiği, bazılarının ise rutubetli depolarla koruma altına alındığı tespit edilmiştir. Nemli ortamlarda saklanan dokuma ürünler çok çabuk bozulma göstereceği için depoda saklanan dokumaların daha uygun şartlarda korunması gerekmektedir.

Tespit edilen düz dokumaların hiçbirinin müzede envanter kaydının tutulmadığı görülmüştür. Bu nedenle dokumaların nereden alındığı ya da nerede dokunduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bir müze için envanter defteri ve kayıtlar oldukça önemlidir. Daha fazla zaman kaybetmeden konusunda uzman kişiler tarafından envanter defterinin yeniden düzenlenerek dokumaların kayda alınması gerekmektedir. Ayrıca, dokumacılığın yaygın olarak yapıldığı Bitlis yöresine ait dokuma örneklerinin bazılarının müzede olmadığı, mevcut örneklerinse yetersiz olduğu görülmüştür. Artık köylerde bile zor bulunan kültürümüzün nadide dokuma örneklerinin pazarlamacıların eline düşmeden konusunda uzman kişilerce müzeye kazandırılması, detaylı bilgi ve fotoğraf içeren bir katalog hazırlanması, kültürel değerlerimizin gelecek nesillere aktarılması ve bu konuda çalışacak olan araştırmacılar açısından faydalı olacaktır.

Bu çalışma boyunca karşılaşılan en önemli sorunlardan birisi müzede etnolog ve tekstil uzmanının olmayışıdır. Müzeler toplama, teşhir etme ve koruma işlevlerinin yanında eğitsel işleve de sahiptir. Müzede çalışan personelin

konusunda deneyimli ve eğitimli olması eserlerin korunması açısından olduğu kadar ziyaretçilerin ve araştırmacıların bilgilendirilmesi bakımından da son derece önemlidir. Yıllardır çeşitli yayın ve organizasyonlarda dile getirilen bu sorunun hâlâ devam ettiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Barişta, H. Örcün (1998). *Türk El Sanatları*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Başaran, Fatma Nur ve Nuran Kayabaşı (2007). “Konya-Ereğli İlçesindeki El Dokuması Halıların Desen Özellikleri”, 38. *ICANAS Kongresi, Bildiriler - Maddi Kültür*, 10-15 Eylül 2007, c.1, T.C. Başbakanlık Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı, Ankara, s.241-260.
- Deniz, Bekir (2002). “Osmanlı Dönemi Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, *Türkler*, Cilt:12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s.621-652.
- Deniz, Bekir. (2009). “Karadeniz Bölgesinde Gelenekli Bir Dokuma Çeşidi: “Dastar”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Y. 2, S. 3, s.25-32, Antalya.
- Ergüder, A. Aslıhan (2009). *Kars Yöresi Düz Dokumaları*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- Falay, Nihat (2011). “Geçmiş Yüzyıllarda Van Gölü Havzası'nın ve Bitlis'in Ekonomik Özellikleri”, *IV. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyumu (17-21 Haziran 2008, Ahlat)*, Ankara.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman (1994). *Türk Halk Kültüründe Doğu Anadolu Dokumaları ve Giysileri*, Ankara: Türk Halk Kültürü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları No:7.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman (1995). *Altaylard'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Türksoy Yayınları No: 3, Ankara.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman ve Melda Akanşel (1999). “Kaybolan Dokumalarımızı Kazanabilir miyiz?”, *2000'li Yıllarda Türkiye'de Geleneksel Türk El Sanatsal, Tarımsal ve Ekonomik Boyutu Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, s.160-180.
- Hidayetoğlu, Melek (2009). “Konya Yöresi Cı-cim Teknikli Yük Örtüleri”, *Akdeniz Sanat Dergisi*, Y. 2, S. 3, s.39-56, Antalya.
- Onuk, Taciser ve Feriha Akpınarlı (1998). “Güneydoğu Anadolu Karakeçili Türkmen Kilimleri”, *Türk Soylu Halkların, Halı, Kilim ve Cı-cim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür merkezi Başkanlığı Yayınları, s.240-248, Ankara.
- Onuk, Taciser ve Feriha Akpınarlı (2003). *Şanlıurfa Karakeçili Kilimleri*, Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını 295, Ankara.
- Öztürk, İsmail (1994). “Etnografik Eserlerin Müzecilik ve Koleksiyonculuk Açısından Önemi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Yıl.5, Sayı. 9, s.171-177.
- Öztürk, İsmail (2007). *Dokumaya Giriş (Halı, Düz Dokumalar ve Dokuma Kumaşların Üretim Teknikleri)*, Ankara: Mor Fil Yayınları.
- Pamuk, Şevket (2005). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (Türkiye Araştırmaları 8), İstanbul.
- Parlak, Tahsin (2002). *Oltu ve Köylerinde Bardız Kilimciliği*, Erzurum.
- Soysaldı, Aysen (1999). “Türk Kilimlerinde Dokuma Teknikleri ve Boyama Özellikleri”, *Erdem Dergisi Halı Özel Sayısı III*, Cilt:10, Sayı:30, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, Duman Ofset, Ankara.
- Soysaldı, Aysen (2009). *Düz Dokuma Teknikleri ve Teknik Desen Çizimleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları 379.
- Sökmen, Sultan (2013). *Bitlis Yöresi El Dokumacılığı*, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Sanatta Yeterlik Tezi.
- Yağan, Şahin Yüksel (1978). *Türk El Dokumacılığı*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi: 29, Yayın No: 178.